

Krisis

Tijdschrift voor actuele filosofie

EVA DE VALK

KRISIS, DE CRISIS EN HET MARXISME

EEN INLEIDING

Krisis, 2010, Issue 2

www.krisis.eu

Marx was afgedankt. Na een laatste opleving van het marxisme onder intellectuelen en studenten van de protestgeneratie van 1968, raakt Marx in de loop van de jaren zeventig steeds verder uit beeld en gaat ten onder in academische kibbelarijen. Velen komen terug van de emancipatoire experimenten van de protestgeneratie. Het kapitalisme blijkt bij nader inzien zo kwaad nog niet: arbeiders zijn blij met nieuwe verworvenheden als een kleurentelevisie en een eigen autootje; sociale zekerheidsregelingen zorgen ervoor dat de verschrikkelijke armoede onder arbeiders zoals Marx had geschetst niet meer voorkomen – niet in Nederland althans. Het ‘echt bestaande socialisme’ aan de andere kant van Europa verliest tegelijkertijd steeds meer aan geloofwaardigheid. Na de val van de Muur in 1989 en de daaropvolgende stapsgewijze ineenstorting van de Sovjet Unie lijkt het gedaan met Marx. Niet het klasseloze communisme, maar democratie en marktkapitalisme naar westerse snit vormen het einde van de geschiedenis, schrijft Francis Fukuyama in 1992. Karl Dietz Verlag – de grootste Duitse uitgever van Marx – kan inpakken. Tijdens de DDR drukt de staatsuitgeverij jaarlijks nog 20.000 exemplaren van *Das Kapital*, na de val van de Muur verdampt de vraag volledig. De laatste tien

jaar van de twintigste eeuw verkopen ze vrijwel niets meer: de ‘bijbel van het socialisme’ wordt massaal bij de vuilnis gezet.

Maar inmiddels is Marx weer terug – en hoe. ‘Er is een ware Marx-*boom* gaande’, vertelt Christine Krauss van Karl Dietz Verlag. De oplagen zijn weliswaar niet zo hoog als tijdens de DDR, niettemin keert *Das Kapital* in 2008 terug in de Duitse bestsellerlijsten. De verklaring voor deze hernieuwde interesse in Marx ziet ze in de financiële crisis die eind 2007 is uitgebroken.

‘De financiële crisis toont dat er structurele tegenstrijdigheden in het kapitalistische systeem zitten. Mensen willen weer begrijpen hoe het kapitalisme werkt, hoe dit systeem tot stand is gekomen, wat de premissen ervan zijn. Het kapitalistisch systeem is niet een natuurlijke staat, wat sommigen ons zouden willen doen geloven. Het is een menselijk systeem met een eigen logica, met sterke kanten maar ook met specifieke zwakten, waarvan Marx als eerste een grondige analyse heeft geleverd.’

De vraag of de hernieuwde interesse in Marx in Duitsland ook samenhangt met een veranderende houding ten opzichte van het DDR-verleden wijst ze resoluut van de hand. ‘Met DDR-nostalgie heeft dat niets te maken.’

In Duitsland bieden universiteiten weer Marx-seminars aan en Marx-leesgroepjes schieten als paddenstoelen uit de grond. Karl Dietz Verlag is daarom begonnen de 43 banden met het verzameld werk van Marx en Engels weer volledig leverbaar te maken. Banden die niet meer verkrijgbaar zijn worden eerst up-to-date gemaakt, wat erop neer komt dat ‘alle ideologische onzin eruit wordt gegooid’. De onderneming wordt ondersteund door de Rosa Luxemburg Stiftung en door particuliere giften. Volgens Krauss loopt de campagne goed: er zijn zowel incidentele giften als structurele donateurs. Vorig jaar zijn er drie banden verschenen, waarmee het verzameld werk weer bijna compleet is. Voor echte Marx-adepten verschijnt in 2011 een cd-rom met de laatste ontwikkelingen in het commentaar van *Das Kapital*, als supplement bij de reeds bestaande uitgave.

Ook in Nederland is onlangs een nieuwe uitgave van *Het kapitaal* verschenen – de eerste heruitgave van Marx in Nederland sinds 1981. Het gaat om een herziening van Isaac Lipschitz' vertaling uit 1967 door Hans Driessen, uitgegeven door Uitgeverij Boom. De publicatie komt meer dan twee jaar na het uitbreken van de financiële crisis, desalniettemin krijgt de publicatie volop media-aandacht. 'Door de financiële crisis hebben we weer even het oude, of misschien wel ware gezicht van het kapitalisme gezien', meent Hans Driessen.

'Eerder had het kapitalisme een menselijker gezicht, door het opbouwen en uitbreiden van het sociale zekerheidsstelsel. Maar als puntje bij paaltje komt, blijkt het kapitalisme alleen te gaan om winst maken, om blinde hebzucht die uiteindelijk geen stand kan houden. Marx fileert deze logica en laat ons zien dat het ook anders kan. Daarin ligt de actualiteit van Marx.'

Vrijwel alle dag- en weekbladen besteden paginagrote artikelen of recensies aan de heruitgave. De berichten zijn zeer uiteenlopend van aard: van nostalgie van marxisten van de oude orde, onverschilligheid van een jonge journalist van *HP De Tijd* ('Geef mij maar een boek over het gevaar van de uitdijende staat.'), radicale afwijzing door een enkele communistenhater ('duidelijk genocidale trekjes', aldus Marcel van Hamersveld op *de Volkskrant*-opiniepagina) tot uitgesproken waardering van een SP-econoom in *Het Financieele Dagblad*.

Wat voor boek is *Het kapitaal*? Waar gaat het over en waarom zou het (weer) relevant (kunnen) zijn? Wat hier *Het kapitaal* wordt genoemd, is eigenlijk alleen het eerste deel van het driedelige werk. Dit eerste deel is verschenen in 1867 bij de Hamburgse uitgever Otto Meissner onder de titel *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*. Het eerste deel wordt traditioneel ook afzonderlijk uitgegeven en is veruit het bekendst. Deel twee en drie zijn postuum verschenen in een bewerking door Engels in 1885 en 1894. De drie delen beslaan in totaal zo'n 2200 pagina's (afhankelijk van de editie).

Het kapitaal is in de eerste plaats een analyse van het kapitalistisch systeem. Nauwgezet en met een ruime hoeveelheid aan documentatie be-

schrijft Marx hoe het kapitalisme heeft kunnen ontstaan en wat de logica is van het systeem. In het kapitalistisch systeem werkt de arbeider niet meer voor zichzelf, maar is hij in loondienst bij de kapitalist, die nu ook eigenaar is geworden van de benodigde gereedschappen, instrumenten en machines (de productiemiddelen). De arbeider bezit nu alleen nog zijn arbeidskracht, zoals Marx het uitdrukt, en is wel gedwongen die aan de kapitalist ter beschikking te stellen. De vergoeding die hij daarvoor krijgt is echter lager dan de waarde die hij, als factor binnen dit kapitalistische systeem, produceert. Het verschil, de meerwaarde, valt toe aan de kapitaalbezitters, ofwel de ondernemer en zijn financiers. Het kapitalisme kan zo tegelijkertijd tot rijkdom en armoede leiden, tot werk en werkloosheid, tot vrijheid en onvrijheid. De kapitaalbezitters vermeerderen het kapitaal door de meerwaarde van de productie te investeren in nieuw kapitaal. Op deze wijze breiden zij het systeem uit en bestendigen het.

Maar terwijl concurrentie een noodzakelijke voorwaarde is voor het ontstaan van een markt streven alle kapitaalbezitters ernaar een zo groot mogelijk marktaandeel te verwerven en de concurrentie uit te schakelen. Het kapitalisme is zodoende een vat van tegenstrijdigheden. Zo komen we bij het tweede oogmerk van *Het kapitaal*: Marx' profetie dat het kapitalisme aan zijn interne tegenstellingen onherroepelijk ten onder zal gaan. *Het kapitaal* beoogt met de wetenschappelijke nauwkeurigheid van een natuurwet aan te tonen dat het kapitalisme geen stand kan houden. In 1845 had Engels al geschreven dat het kapitalistische systeem 'binnen niet al te lange, welhaast te berekenen tijd in een revolutie moet omslaan, in vergelijking waarmee de eerste Franse Revolutie (...) maar kinderspel zal zijn'. In de beroemde zinsnede in het *Communistisch manifest* roepen Marx en Engels alle proletariërs dan ook op zich te verenigen om het onderdrukkende systeem van het kapitalisme ten val te brengen. *Het kapitaal* hoopt deze verwachting een wetenschappelijke onderbouwing te geven. In dit opzicht heeft de geschiedenis Marx ongelijk gegeven. Het kapitalistisch systeem heeft wel klappen gehad en zelfs diepgaande crises doorgemaakt, maar iedere keer is ook weer herstel ingetreden. Het aanpassingsvermogen van het kapitalisme blijkt veel groter dan gedacht.

Over wat er voor het kapitalisme in de plaats zou moeten komen, is Marx overigens niet erg specifiek. In het *Communistisch manifest* worden nog

enkele vage passages gewijd aan de klasseloze samenleving van het communisme die na een revolutionaire omwenteling zou moeten aantreden; in *Het kapitaal* komt het begrip communisme niet eens voor. Om Marx postuum ‘genocidale trekjes’ aan te wrijven, snijdt dan ook geen hout. Wel kan men stellen dat het tegenwoordig veel ingewikkelder is om uitspraken te doen over de toekomst van het kapitalisme. De hoop op een alomvattend alternatief voor het kapitalisme lijkt vervlogen.

De oprichting van het tijdschrift *Krisis* in 1980 kwam voort uit de alom gevoelde noodzaak om nieuwe vocabulaires te ontwikkelen na de ‘crisis van het marxisme’. Hoe staat het er dertig jaar later voor? Naar aanleiding van de heruitgave van *Het kapitaal* vroeg *Krisis* een viertal auteurs te reflecteren op een specifiek begrip uit Marx’ magnum opus. Peter Geschiere bespreekt het begrip productiewijzen, Peter Thomas schrijft over *labour-power*, Sara Murawski behandelt *primitive accumulation* en Johan Hartle bespreekt het begrip *phantom-like objectivity*.

Eva de Valk is freelance tekstschrijver en redactielid van *Krisis*.

© De Creative Commons Licentie is van toepassing op dit artikel (Naamsvermelding-Niet-commercieel 3.0). Zie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl> voor meer informatie.